

РЕЦЕНЗІЇ

**ДОРОБОК УЧЕНОГО, ГІДНИЙ НАСЛІДУВАННЯ.
ЛИЛЯНА ДИМИТРОВА-ТОДОРОВА. СОФІЯ: АКАД.
ИЗД-ВО «ПРОФ. МАРИН ДРИНЕВ», 2006, 694 С.**

Книга Ліляни Димитрової-Тодорової «Местните имена в Поповско» – це перше, за нашими даними, цілісне ґрунтовне дослідження всієї топонімійної системи (ойконімії, гідронімії, мікротопонімії, оронімії та ін.) окремого регіону, власне Поповської округи, в північно-східній Болгарії. Зібраний ономастичний матеріал дослідниця вивчає з урахуванням найрізноманітніших факторів: 1) кількісного складу мешканців кожного поселення в різні історичні періоди (авторка виділяє сім часових зрізів – 1880 р., 1910 р., 1934 р., 1956 р., 1970 р. і 2001 р.), 2) ландшафтних умов, з урахуванням місця знаходження того чи іншого географічного об'єкта, у т. ч. населеного пункту, 3) даних історичних, археологічних, краєзнавчих, етнографічних і фольклорних розвідок.

Об'єктом вивчення дослідниці стали більше 7060 топонімів названої території. Аналіз кожного з них здійснено з урахуванням його лексичних, фонетичних, словотвірних, структурних особливостей. У книзі, що має близько 700 сторінок, лише невеличку її частину становлять вступні уваги, зокрема коротенька (на 1,5 стор.) інформація про цю книгу Георгія Христова та власна передмова авторки (с. 9-10). Книга Ліляни Димитрової-Тодорової складається з чотирьох розділів, висновків, списків інформаторів, використаної літератури та прийнятих скорочень літератури і джерел, а також невеличких додатків.

Перший розділ рецензованої книги «Географічно-історична характеристика Поповської округи» (с.11-175) містить наступні підрозділи: 1) фізико-географічна характеристика Поповської округи (с.11-13); 2) історико-поселенські відношення (с.13-22), в якому подано короткий огляд історії заселення цього регіону від найдавніших часів, зміни в національному складі населених пунктів у різні історичні періоди;

3) історія селищ (с. 22-175). У третьому підрозділі розміщено найрізноманітнішу інформацію про кожний населений пункт Поповської округи. Виклад цієї історії здійснено у вигляді енциклопедичних статей, у яких спершу подається сучасна назва населеного пункту, а далі – давніші, переважно турецькі та різні їх варіанти, що фіксуються в історичних писемних пам'ятках. Наприклад, говориться, що с. *Априлово* до 1934 р. мало назву *Араблар/ Араплар*, а найменування окремого жителя поселення звучить *априловчанин, априловчанка*, мешканців поселення звать *априловчани*; форма прикметника від назви села – *априловско*; наступною подана інформація про кількість жителів у поселенні в різні історичні періоди, починаючи з 1880 р. і завершуючи 2001 р. Важливо, що до 1946 р. кількість мешканців сіл Поповської округи постійно зростала (це не стосується міст), а після цього року число жителів у цих же поселеннях поступово, а іноді й різко зменшувалося. Однією з причин цього факту є, на думку дослідниці, виїзд селян до міста. А ще дається інформація про географію села, його положення стосовно основних сусідніх чи віддалених міст. Тут же містяться відомості про національний склад жителів населеного пункту станом на 1880 і в ближчі до нас десятиріччя ХХ ст. Дані про першофіксації назви селища і інших місцевостей в історичних джерелах практично завжди даються з посиланням на відомі історичні дослідження. Авторка нерідко стверджує, що та чи інша назва поселення зафіксована на карті *Frieda*, однак ми не знайшли даних про час та місце видання цієї карти. В історії селищ нерідко поміщено ще відомості про виселення турецького населення з сіл Поповської округи після 1880 р., а також дозаселення цих поселень після названої дати болгарськими селянами, які прибували сюди з інших регіонів Болгарії, дані про перші родини болгар, які оселилися в цьому регіоні, а ще наводяться дані про час заснування тут болгарських шкіл, побудову церков і ін.. Тут же дослідниця наводить народні перекази про походження тих або інших топонімів. Новим для західних і східних ономастичних досліджень є подача Л.Димитровою-Тодоровою повних списків усіх гідронімів, мікротопонімів, оронімів, які належать до кожного з 51 поселення. Так, до села Априлово належить понад 120 місцевостей зі своїми назвами

В історії Априлово читаємо, що із 120 мікротопонімів архаїчним є лише назва *Монастир*, яка, на думку Л.Димитрової-Тодорової, походить з колишньої складеної назви **Манастир'є (вр'єхъ)* (с. 24), тобто

дослідниця кваліфікує цей топонім як дериват з архаїчним суф. -*їь. З таким твердженням авторки важко погодитися, оскільки цей суфікс творив виключно присвійні назви від давньослов'янських композитних, значно рідше відкомполитних імен, але не від апелятивів, пор. українські назви міст *Володимир, Дрогобич, Переяславль, Перемишль, Ярославль* та ін. Уважаю, ойконім *Монастир*, виник у результаті метонімії – перенесення назви конкретного об'єкта, тобто монастиря на місцевість, поселення, яке виникло поруч. Наявність місцевості *Монастир*, що належить до с. Априлово, є свідченням того, що ще перед османською колонізацією тут жили болгари.

Історія кожного селища завершується однотипним коротким підсумуванням.

У другому розділі книги «Мовна характеристика топонімії Поповської округи» (с.176-215) проаналізовано назви місцевостей за їх фонетичними, акцентологічними, морфологічними, структурними (авторка виділяє однолексемні та багатолексемні безпрійменникові й приійменникові назви), словотвірними та лексичними особливостями. Окремо за цими ж ознаками авторка розглядає й чужомовні назви. При аналізі фонетичних ознак топонімів означеного регіону дослідниця виділяє п'ять типів діалектів, відображених у тутешніх назвах, що є наслідком притоку сюди населення з різних районів Болгарії. Характеризуючи топонімію Поповської округи за акцентологічними ознаками, Ліляна Димитрова-Тодорова встановила, що більшість назв тутешніх місцевостей має наголос на першому складі. На це явище колись звернув увагу І.Дуриданов. Услід за ним авторка пояснює цей факт прагненням мовців розмежувати у такий спосіб власні назви від загальних. Наголошення на першому складі може бути також результатом аналогії до турецьких назв (с.182). Ще однією особливістю досліджуваної топонімії названої округи є те, що наголос у топонімах з суфіксами – *иц-а, -ец, -ин-а, -иц-а, -иц-е, -ов-о, -ев-а, -ик, -к-а* ніколи не падає на ці форманти. Виняток становлять лише ті назви, які є однойменними з відповідними апелятивами. Характерною ознакою деривації топонімів Поповської округи є творення окремих з них шляхом *синтаксичної конденсації* (болг. *контракції*), що може супроводжуватися суфіксацією або іншими фонетичними змінами. Так, на думку Л.Димитрової-Тодорової, топонім *Големановско* походить від *Голямо ново*, *Корайсо-*

ва кладенец від Кара Исуюва кладенец, Ладкурт від Ладко руд, Орлес від Орли лес (с.185) та ін.

У деривації топонімії названого регіону Болгарії, за твердженням Л. Димитрової-Тодорової, має місце й інше фонетичне явище, що не відоме ні західно- ні східнослов'янській онімії, – творення назв у результаті *аглютинації*, напр.: *Варта бурун* від *В Орта бурун*, *Вартак бурун* від *В Ортак бурун*, *Волога* від *В Олога*, *Вълчака* від *В Алчака*, *Попасник* від *По Опасник* і ін. В топонімії Поповської округи презентується ще один спосіб творення географічних назв – шляхом *деаглютинації*, пор. *Бамбаль* від *Убан баль* (<*Хубан баль*), *Ино калеси* від *Винов калеси*, *Берин ендя* від *Къмберин ендя* (<*Камберин ендя*), *Тулу дере* від *Утулу дере* (<*Отулу дере*) та под. (с.186).

За структурно-словотвірними ознаками топоніми Попівської округи Л.Димитрова-Тодорова поділяє на однолексемні та багатолексемні. Частина з них уживається з артиклем, інші – без нього. Топоніми у нечленній (без артикля) формі є архаїчними. Однолексемні топоніми дослідниця групує на відапелятивні та відантропонімії. Відапелятивні назви поділяє на первинні та вторинні (утворені за допомогою топонімотворчих афіксів). До первинних відапелятивних топонімів авторка зараховує назви на зразок: *Габрово*, *Голит*, *Крива*, *Опака*, *Равното*, *Церво* і под., які, на її думку, утворилися в результаті еліпси субстантивного члена. Якщо первісно вони були складеними назвами, а тепер – простими, то, напевно, їх не можна кваліфікувати як первинні. До того ж топоніми *Габрово*, *Церво* і под. утворилися від антропонімів (пор. болг. *Габор*, *Габр*, *Церьо*) і суф. –*ов-*, що виражає приналежність. Складені топоніми дослідниця поділяє на безприйменникові та прийменникові. У межах перших виділяє ще складні назви типу: *Белозем*, *Добросел*, *Средноруд*, *Трънкослика*. Домінуюче число складених безприйменникових топонімів творять атрибутивні словосполучення. Незначною кількістю прикладів ілюструються трьохлексемні та одиничними прикладами – чотирьохлексемні назви, напр.: *Голямата Акпунарска чешма*; *Горната Дядова Йорданова воденичка*. Прийменникові складені назви теж ілюструються різними за структурою топонімами. У підрозділі «Словотвір» подано суфіксальні деривати з різною словотвірною їх семантикою, а в підрозділі «Лексичні особливості» наведено топоніми, в основах яких засвідчені зниклі сьогодні апе-

лятиви й антропоніми, а також топоніми з неоднозначною етимологією. У такому ж ключі розглянуто також чужомовні топоніми.

Третій розділ рецензованої книги має назву «Класифікація топонімів Поповської округи з огляду на їх семантичну мотивацію» (с. 216-229). Спираючись на класифікації В. Ташицького, В. Шмілауера, І. Дуриданова, а також Г. Борка, дослідниця поділяє аналізовані нею топоніми Поповської округи на такі чотири групи: А. *Відапелятивні*: 1) топографічні, 2) культурні. Б. *Відантропонімні*: 1) сингулярні (посесивні та пам'яткові), 2) плюральні (патронімічні, родові), 3) етнімічні, 4) професійні. В. *Відтопонімні*: 1) підновлені (коли власна назва одного об'єкта стає найменуванням сусіднього), 2) метафоричні назви, 3) диференціюючі назви (з атрибутивними компонентами), 4) локалізуючі назви (прийменникові, назви-орієнтири), 5) пам'ятні назви: *Първи май*, 6) Структурно переоформлені назви. Г. *Двозначні* та багатозначні топоніми: назви, що є етимологічно неоднозначними. Д. *Неясні* назви. Кожна з виділених груп ілюструється більшою чи меншою кількістю прикладів з різних класів топонімів – ойконімів, мікротопонімів, гідронімів. Не зрозуміло, випадково чи спеціально після цих трьох розділів уміщено висновки до всієї книги, а після них подано четвертий розділ «Словник топонімів Поповської округи» (с. 234-636), який складає майже 2/3 обсягу всієї книги. Топоніми у ньому подані в алфавітному порядку. Заголовне слово є літературним варіантом назви, а у квадратних дужках подається фонетичною транскрипцією діалектне звучання цієї ж назви, записане з уст інформаторів. Тут же вказується тип об'єкта і розкривається етимологія його назви, зокрема встановлюється її болгарське чи турецьке походження та визначається її твірна основа – апелятив чи антропонім.

У висновках дослідниця уточнює місце знаходження Поповської округи і зазначає, що на досліджуваній нею території у різний час жили численні етноси – фракійці, праболгари, кумани, узи, печеніги, турки, а також татари і черкеси. Дослідниця переконливо доводить, що серед назв чужоземного походження Поповської округи найбільший відсоток становлять топоніми турецького, ширше тюркського походження, що є результатом багатовікової турецької експансії на цій території, а також відсутності спадкоємності у багатьох болгарських селах, потурчення місцевого болгарського населення. І все ж не можна не погодитися з авторкою рецензованої книги, що, незважаючи на зна-

чний чужоземний вплив, топонімія Поповської округи у своїй основі завжди залишалася болгарською за своїм походженням, і нерозривним залишився зв'язок між старою слов'яноболгарською і новою болгарською топонімією(с.231).

Список інформаторів становить понад 400 осіб.

На завершення хочемо відзначити, що рецензована книга Ліляни Димитрової-Тодорової «Местните имена в Поповско» написана на великому фактичному матеріалі, зібраному авторкою протягом 1974 і 1975 рр. Дослідниця опрацювала податкові реєстри, метричні книги досліджуваної території, болгарські і турецькі археологічні, історичні, географічні, мовознавчі наукові і науково-популярні видання, а також османські документи з ХУ-ХІХ ст., різні за масштабом і призначенням карти, а ще ономастичні картотеки, які зберігаються в Софійському та Великотирновському університетах, Рецензовану книгу вважаємо зразком ґрунтовного збору фактичного матеріалу і сумлінного та глибокого його аналізу з залученням даних різних наук. Вона є вагомим внеском у становлення болгарської ономастики.

Дмитро Бучко

ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

«Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель», т.1-2 (Луцьк, 2006-2007), упорядкування, підготовка до друку і редагування Г. Л. Аркушина.

В радянський період у національних республіках, за винятком Росії, подібне видання було б неможливим з багатьох причин, першою і найголовнішою, яку завжди називали функціонери від друку – брак паперу, а крім цього матеріали вважалися чимось другорядним і не вартим друкування. На щастя, після проголошення незалежності України ситуація кардинально змінилася, іншими стали також погляди на джерельну базу. Названий вище словник, підготовлений Г. Аркушиним, – це, напевно, перше в Україні таке багате джерело